

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A1. Με ανάλογο τρόπο (γίνονται) και οι οικοδόμοι και όλοι οι άλλοι · χτίζοντας δηλαδή με καλό τρόπο σπίτια, θα γίνουν καλοί οικοδόμοι, χτίζοντάς τα όμως με κακό τρόπο, θα γίνουν κακοί. Αν δεν ήταν έτσι, καθόλου δε θα χρειαζόταν ο δάσκαλος, και όλοι θα ήταν καλοί ή κακοί (εκ γενετής).

Το ίδιο λοιπόν συμβαίνει και με τις αρετές · κάνοντας όσα συμβαίνουν στις συναλλαγές μας με τους άλλους ανθρώπους άλλοι γινόμαστε δίκαιοι και άλλοι άδικοι, ενώ κάνοντας όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και αποκτώντας σιγά σιγά τη συνήθεια να αισθανόμαστε φόβο ή θάρρος, άλλοι γινόμαστε ανδρείοι και άλλοι δειλοί.

Το ίδιο συμβαίνει και σε σχέση με τις επιθυμίες και την οργή· άλλοι δηλαδή γίνονται σώφρονες και πράοι και άλλοι ακόλαστοι και οργίλοι, οι πρώτοι με το να συμπεριφέρονται με αυτόν το συγκεκριμένο τρόπο στις περιστάσεις αυτές και οι άλλοι με τον αντίθετο τρόπο. Και με δυο λόγια , τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας (οι έξεις) διαμορφώνονται¹ από την επανάληψη όμοιων ενεργειών. Γι' αυτό και πρέπει να προσδίδουμε μια ορισμένη ποιότητα στις ενέργειές μας ² , γιατί οι έξεις είναι (τελικά) αντίστοιχες προς τις διαφορές που οι ενέργειες αυτές παρουσιάζουν μεταξύ τους.

B1. Φαύλης: Σ' αυτό το σημείο λοιπόν εντοπίζει ο Αριστοτέλης και τη διαφορά ανάμεσα σε ένα πολίτευμα καλό και σε ένα πολίτευμα λιγότερο καλό (Φίλος εδώ δε σημαίνει: κακός, ευτελής, ασήμαντος, αλλά: κατώτερος, λιγότερος καλός), στο αν δηλαδή οι πολίτες ασκήθηκαν στην αρετή περισσότερο με το ένα και λιγότερο με το άλλο πολίτευμα. .Η διάκριση των πολιτευμάτων γίνεται με **κριτήριο τη μεγαλύτερη ή μικρότερη βοήθεια που προσφέρουν οι νομοθέτες στον πολίτη για να κατακτήσει με τη δική τους καθοδήγηση την αρετή**

Ο Αριστοτέλης συνήθως κάνει διάκριση ανάμεσα στα ορθά πολιτεύματα και στις παρεκβάσεις τους, δηλαδή τις παρεκτροπές από αυτά. Εδώ όμως δεν αναφέρεται σ' αυτό. Εδώ προϋποτίθεται ότι ο νομοθέτης επιδιώκει σε κάθε περίπτωση το καλό των πολιτών. Απλώς μπορεί να μην έχει πάντα επιτυχία στον στόχο του αυτόν. Η διαφορά έγκειται στο βαθμό της βοήθειας που παρέχει **έμπρακτα** το κάθε πολίτευμα στον πολίτη, ώστε να ασκηθεί με μεγαλύτερη ή μικρότερη επιτυχία στα έργα της αρετής και να γίνει τελικά κάτοχός της. Παρόμοια σε άλλο χωρίο των Ηθικών Νικομαχείων, ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για νόμο που είναι *κείμενος όρθως* και για νόμο *άπεσχεδιασμένον* (δηλαδή προχειροφτιαγμένο) που δεν έχει επιτυχία

*[Για τον Αριστοτέλη (στο σημείο αυτό τουλάχιστον) θεωρητικά όλα τα πολιτεύματα μπορούν να θεωρηθούν καλά, αφού οι νομοθέτες, όσο εξαρτάται απ' αυτούς, έχουν αγαθές προθέσεις και επιδιώκουν να «εθίσουν» τους ανθρώπους στην αρετή. Οι φιλόλογοι συμφωνούν ότι σ' αυτό το σημείο τη διατύπωση του Αριστοτέλη τη χαρακτηρίζει **συντομία και ελλειπτικότητα**. Τοποθετώντας, δηλαδή, ο Αριστοτέλης τα επίθετα *αγαθή και φαύλης* στο τέλος της φράσης πετυχαίνει να μας θυμίσει ότι «κάθε φορά που μιλούμε για διαφορά πολιτεύματος από πολίτευμα, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι στην ουσία πρόκειται για διαφορά ως προς την πρόοδο των πολιτών στον τομέα της αρετής»].*

Και γίνεται ... και φθείρεται: Η «γένεση» και η «φθορά» είναι δύο έννοιες που αποτελούν θεμελιώδες **αντιθετικό ζεύγος** από τότε που άρχισε να διατυπώνεται η φιλοσοφική σκέψη (*Περί γενέσεως καί φθοράς*). Και τα δύο αυτά μέλη της αντίθεσης έχουν στην ενότητα αυτή άμεση σχέση τόσο με τον εθισμό όσο και με την ηθική πράξη.

Ο Αριστοτέλης τόνισε ήδη ότι τις ηθικές αρετές τις αποκτούμε, αφού ενεργήσουμε πρώτα, δηλαδή με την άσκηση και τον εθισμό, όπως μαθαίνουμε μια τέχνη. Στην ενότητα αυτή, κάνοντας χρήση του αντιθετικού ζεύγους «γίνεται- φθείρεται», θέλει να υπογραμμίσει ότι τόσο η «γένεση» (δημιουργία) όσο και η «φθορά» (εκφυλισμός) κάθε αρετής (και τέχνης) έχουν την ίδια αρχή και γίνονται με τα ίδια μέσα. Εκείνο δηλαδή που έχει κυρίως σημασία είναι η άσκηση και ο εθισμός, η **ποιότητα των ενεργειών** του ανθρώπου, οι καλοί ή κακοί τρόποι δράσης και συμπεριφοράς. Ανάλογα μ' αυτούς δημιουργούνται οι καλές ή κακές συνήθειες, που διαμορφώνουν και τις ηθικές αρετές. Γι' αυτό ακριβώς και έχει μεγάλη σημασία ο τρόπος με τον οποίο θα συνηθίσουμε να ενεργούμε από τη νεανική ηλικία.

Ξεις: Η αριστοτελική έννοια **Ξεις**, που είναι παράγωγη του ρήματος **ἔχω** (μέλλοντας: ἔξω). Η λέξη «έξις» αρχικά δήλωνε: κατοχή, απόκτηση, ενέργεια για απόκτηση και κατοχή. Αργότερα δήλωνε μια ιδιότητα που την απόκτησε ο άνθρωπος με την επανάληψη μιας πράξης ή με τη συνεχή επίδραση του ίδιου παράγοντα και δηλώνει **την ιδιότητα που έχει κανείς αφού επανέλαβε μια συμπεριφορά τόσες φορές, ώστε να του έχει γίνει πια συνήθεια**. Στο πλαίσιο της αριστοτελικής φιλοσοφίας χρησιμοποιείται για να δηλώσει **τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα, αυτά που αποκτήθηκαν με την επίμονη επανάληψη όμοιων ενεργειών**.

Η αρετή, λοιπόν, **ως προς το γένος** είναι Ξεις. Εκείνα που αξίζει να επισημανθούν σχετικά με τη δημιουργία των Ξεων είναι:

α) Οι Ξεις «γίνονται», δηλαδή βρίσκονται σε διαρκή επανάληψη και εξέλιξη (άρα δεν είναι εκ φύσεως).

β) Δεν αρκεί να κάνει κάποιος πολλές φορές μια πράξη, για να αποκτήσει μια αρετή· πρέπει επιπλέον να φροντίζει να δίνει και κάποια ποιότητα στις ενέργειές του αυτές: οι πράξεις και οι ενέργειες που θα μας οδηγήσουν στην αρετή πρέπει να είναι ίδιες μ' αυτές που θα κάνουμε, όταν θα γίνουμε ήδη κάτοχοι της αρετής.

γ) Μπορεί η επανάληψη των «όμοιων ενεργειών» να προκαλούν τις Ξεις, στη συνέχεια όμως συμβαίνει και το αντίστροφο, δηλαδή οι Ξεις να γίνονται πηγή των αντίστοιχων ενεργειών και έτσι να δημιουργείται ένας κύκλος· συνηθίζοντας π.χ. να περιφρονούμε τους κινδύνους γινόμαστε ανδρείοι, και, αφού γίνουμε ανδρείοι, αντιμετωπίζουμε καλύτερα ό,τι μας προκαλεί φόβο. Σ' αυτή την περίπτωση, βέβαια, οι πράξεις του ανθρώπου είναι πολύ πιο εύκολες και ποιοτικά πολύ ανώτερες.

B2. . Νωρίτερα ο Αριστοτέλης, **ξεκινώντας από μια γενική διαπίστωση**, ότι η γένεση και η φθορά κάθε αρετής έχουν την ίδια αρχή και γίνονται με τα ίδια μέσα, όπως και στις τέχνες, αναφέρει δύο παραδείγματα για τον τρόπο με τον οποίο γίνονται οι καλοί ή κακοί οικοδόμοι και κιθαρίστες: ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο μαθαίνουν κιθάρα ή χτίζουν σπίτια, γίνονται καλοί ή κακοί στις τέχνες. Στο χωρίο που εξετάζουμε, ο Αριστοτέλης, ακολουθώντας την **αναλογική συλλογιστική μέθοδο**, διατυπώνει την άποψη πως ό,τι συμβαίνει με τις τέχνες συμβαίνει και με τις αρετές, δηλαδή οι καλοί ή κακοί τρόποι δράσης και συμπεριφοράς δημιουργούν καλές ή κακές συνήθειες. Η διαδικασία, επομένως, για την απόκτηση των ηθικών αρετών ακολουθεί την εξής πορεία: **οι καλοί ή κακοί τρόποι δράσης οδηγούν σε καλή ή κακές συνήθειες και αυτές με τη σειρά τους στην απόκτηση ή μη των ηθικών αρετών**

Η αναλογία υποδηλώνεται με τη χρήση του «**οὕτω**»: όπως λοιπόν ένας τεχνίτης γνώστης της τέχνης του με τις συνεχείς ασκήσεις και τον εθισμό, έτσι και ο κάθε άνθρωπος αποκτά την αρετή επαναλαμβάνοντας «όμοιες ενέργειες». Βέβαια, οι όμοιες αυτές

ενέργειες πρέπει να έχουν κάποια ποιότητα, ώστε η επανάληψη της ηθικής πράξης να βοηθήσει τον άνθρωπο να διαμορφώσει τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα του, τις «έξεις».

Στη συνέχεια παρουσιάζει **παραδείγματα** από τη συμπεριφορά των ανθρώπων σε διάφορους τομείς για να δείξει πώς μπορούν να αποκτηθούν συγκεκριμένες αρετές. Ειδικότερα, ανάλογα με τη συμπεριφορά μας οι άνθρωποι γινόμαστε:

Στις σχέσεις μας με τους άλλους (<i>έν τοις συναλλάγμασι</i>)	<i>δίκαιοι ή άδικοι</i>
Στα φοβερά (<i>έν τοις δεινοῖς</i>)	<i>άνδρειοι ή δειλοί</i>
Στις επιθυμίες (<i>περί τὰς ἐπιθυμίας</i>)	<i>σώφρονες(εγκρατεῖς) ή ακόλαστοι</i>
Σε όσα προκαλούν την οργή (<i>περί τὰς ὀργάς</i>)	<i>πραοί ή οργίλοι</i>

Από τα παραπάνω γίνονται φανερά:

Α) η κοινωνική διάσταση της αρετής, αφού αυτή αποκτιέται και εκδηλώνεται στα πλαίσια των κοινωνικών σχέσεων. Η καθημερινή αυτή συνάφεια είναι βέβαια η ζωή μέσα στην κοινωνία και μάλιστα στην πολιτικά οργανωμένη κοινωνία. Η στάση, η συμπεριφορά, η ποιότητα των ενεργειών μέσα στην κοινωνία συντελούν αποφασιστικά στο αν ο άνθρωπος θα αποκτήσει ή όχι ηθικές αρετές. Είναι, επομένως, σαφής η κοινωνική διάσταση της ηθικής αρετής πέρα από την πολιτική που έθιξε στην προηγούμενη ενότητα.

Προκειμένου ο Αριστοτέλης να κάνει πιο σαφές το παράδειγμά του και πιο αισθητή τη διαπίστωση του για τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην ποιότητα των ενεργειών του ανθρώπου και τις καλές ή κακές συνήθειες, που με τη σειρά τους οδηγούν ή όχι στις ηθικές αρετές, χρησιμοποιεί παραδείγματα από την καθημερινή ζωή και απαριθμεί αντιθετικά τόσο ηθικές ιδιότητες όσο και καταστάσεις του θυμικού, συναισθηματικές εκδηλώσεις.

[Τα αντιθετικά ζεύγη των αρετών και των «κακιών» είναι:

- *Δίκαιοι – άδικοι*
- *Ανδρείοι – δειλοί*
- *Σώφρονες – ακόλαστοι*
- *Πραοί – οργίλοι*

Ιδιαίτερη έμφαση στα αντιθετικά ζεύγη προσδίδει και το χιαστό σχήμα, όπου αντιστοιχίζονται τα δύο απαρέμφατα («φοβεῖσθαι», «θαρρεῖν») με τα επίθετα («άνδρειοι», «δειλοί» αντί: δειλοί – άνδρειοί)]

Β) η σχέση ηθικής πράξης και ηθικής αρετής. Ειδικότερα, η απόκτηση ή όχι των ηθικών αρετών εξαρτάται από το είδος των πράξεων που επαναλαμβάνουμε

Σημείωση: Τα σχόλια στις αγκύλες θεωρούνται σχετικά, όχι όμως εντελώς απαραίτητα.

B.3 Σχολικό βιβλίο: «Η σημασία της Ακαδημίας (τέτοια ήταν κατά βάση η ψυχосύνθεση του Πλάτωνα)».

B4. γηγενής: γινόμενον (γίνονται, γινόμεθα)

έσθλος: ἐστίν (ἔσονται)

μισαλλοδοξία: συναλλάγμασι

δέος: δεινοῖς, (δειλοί)

στρεβλός: ἀναστρέφεισθαι

Γ1. Μου δίνεις την εντύπωση, είπα εγώ, ότι παρουσιάζεις ικανοποιητική απόδειξη ότι η τέχνη των ρητόρων δεν είναι αυτή που ,αν κάποιος αποκτήσει, θα μπορούσε να γίνει ευτυχισμένος. Κι όμως εγώ νόμιζα (φανταζόμουν) ότι κάπου εδώ θα εμφανισθεί (φανερωθεί) η επιστήμη (τέχνη) που εδώ και καιρό αναζητούμε. Γιατί πράγματι, Κλεινία, οι ίδιοι αυτοί ρήτορες (λογογράφοι), όταν συναναστρέφομαι μαζί τους, μου δίνουν την εντύπωση ότι είναι πάνσοφοι και η ίδια η τέχνη τους είναι θεϊκή και σπουδαία. Κι όμως, δεν είναι καθόλου παράξενο (άξιον απορίας). Γιατί είναι μέρος (τμήμα) της τέχνης των μάγων και , κατά κάποιον τρόπον, κατώτερη από εκείνη. Η μία, δηλαδή (η τέχνη των μάγων) είναι το γήτεμα των φιδιών και των φαλαγγίων (αραχνών) και των σκορπιών και των υπόλοιπων θηρίων (ζώων) ακόμα και των ασθενειών, ενώ η άλλη (η τέχνη των ρητόρων) συμβαίνει να γοητεύει και να καθησυχάζει (κατευνάζει, παρηγορεί, πείθει) και τους δικαστές και όσους συμμετέχουν στην εκκλησία του δήμου και το υπόλοιπο πλήθος.

Σημείωση: Η μετάφραση ακολουθεί το πρότυπο της σχολικής μετάφρασης, αυτής, δηλαδή που εκπονείται από έναν μαθητή σε περιορισμένο χρόνο.

Γ2. ἔφην: φάτε

κτησάμενος: ἐκτῶ

τις: τινῶν (πρόκειται για την αόριστη αντωνυμία

εὐδαίμων:(ῶ) εὐδαιμον

ῶμην: ῶήθη

φανήσεσθαι: πεφάνθω

πάλαι: παλαιότερον

κλήησις: (ῶ) κήλησι

τυγχάνει: τύχοιεν

οὔσα: ἐσομέναις

Γ3.α. μοι: δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου στο προσωπικό ρήμα «δοκεῖς»

εὐδαίμων: κατηγορούμενο στο υποκείμενο «τις» του συνδετικού ρήματος «ἄν εἶη».

ἦν: αντικείμενο στο ρήμα «ζητοῦμεν»

ἐκείνης: γενική συγκριτική (β' όρος σύγκρισης) από το επίθετο συγκριτικού βαθμού «ὑποδεεστέρα».

οὔσα: κατηγορηματική μετοχή που εξαρτάται από το ρήμα «τυγχάνει» και αναφέρεται στο υποκείμενο του «ή δέ».

Γ3.β. κτησάμενος: Υποθετική μετοχή, συνημμένη στο υποκείμενο «τις» του ρήματος «ἄν εἶη». (Αποτελεί την υπόθεση λανθάνοντος υποθετικού λόγου)

Ανάλυση: εἰ τίς κτήσαιο

Αιτιολόγηση: Η υποθετική μετοχή βρίσκεται σε χρόνο αόριστο και αναλύεται σε υποθετική πρόταση που εκφέρεται με **εἰ +ευκτική** αορίστου, γιατί αποτελεί την υπόθεση υποθετικού λόγου που ως απόδοση έχει το «ἄν εἶη» (**δυνητική ευκτική**) και δηλώνει την **απλή σκέψη του λέγοντος**.

Παρατηρήσεις

Θεωρούμε πολύ θετικό το γεγονός ότι η φετινή επιτροπή επέλεξε με σχόλιο της να αναφερθεί στο κύριο θέμα που πραγματεύεται το απόσπασμα που επιλέχθηκε για να εξεταστεί το αδίδακτο κείμενο. Το κείμενο δεν παρουσίαζε πολύ σοβαρές δυσκολίες, με εξαίρεση τις λέξεις «*ἔχεών τε καὶ φαλαγγίων*», η σημασία των οποίων κατά την γνώμη μας θα έπρεπε να είχε δοθεί στους μαθητές. Οι γραμματικές και οι συντακτικές παρατηρήσεις ήταν σαφείς και διαβαθμισμένης δυσκολίας, επιτρέποντας στους καλά προετοιμασμένους να ξεχωρίσουν.

Σχετικά με το διδαγμένο κείμενο παρατηρούμε πώς, παρόλο που οι ερμηνευτικές ερωτήσεις ήταν δύο και όχι τρεις, τα ζητούμενα ήταν πολλά και οι μαθητές έπρεπε να διαχειριστούν σωστά τον χρόνο τους. Συνολικά τα θέματα απαιτούσαν αρκετό χρόνο για να απαντηθούν. Ειδικά για την λέξη «μισαλλοδοξία», που επιλέχθηκε για να εξεταστούν οι γνώσεις των μαθητών στην ετυμολογία, θεωρούμε πως η επιλογή της δεν ήταν πολύ εύστοχη, καθώς το δοθέν απόσπασμα προσέφερε πολλές ενδιαφέρουσες επιλογές.